Potter, pander og fælles Tallerkener,
I krig i Danmark 1740 – 1864!

Af Jørgen Koefoed Larsen

Dansk Militærhistorisk Selskab ”Chakoten” (ÆM)

Potter, pander og fælles Tallerkener,
I krig i Danmark 1740 – 1864!

At brødføde en hær, har fra tidens morgen været en enorm, og ofte dyr opgave. Mange løsninger og systemer har igennem tiderne været forsøgt og lige så mange mislykkedes! Men med de bedre organiserede og professionelle hære fra år 1700 og frem, fik man mere effektive og standardiserede logistik og forsynings systemer og dermed bedre og mere brugbare løsninger (Dog aldrig fejlfrie), på det at føde både hære og den enkelte soldat. I Danmark havde man fra 1760 erne, indført et kogesystem baseret på det samtidige Prøjsiske, hvor 4 soldater deltes om en fælles rund kobbergryde, med et praktisk låg, som samtidig kunne bruges som pandejern.
I 1788 udgiver man i Tyskland og kort efter i Danmark, en almen håndbog: *"Was jedem officier wärend Feltzugs zu wissen nötig"*. Dette var dels en håndbog for yngre officerer i hvordan man kunne lette sig selv feltlivets strabadser, dels hvordan mandskabet, efter de vedtagne regler, skulle indrette sig under feltforhold. Bogen blev også købt og læst af Danske officerer, da den omhandler det samme *"Feltrekvisit system"*, som også blev brugt i Danmark. Bogen indeholder en lang række meget informative plancher, som beskriver alle detaljer også omkring gryder/ kogekedler mm.

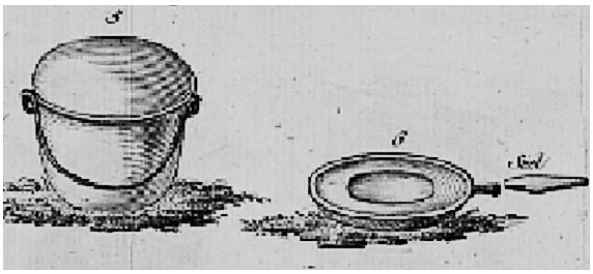
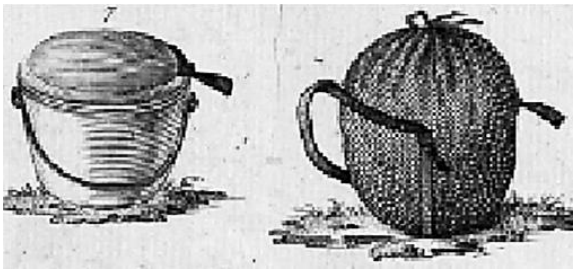

1 2 3 4

1. *"Kobber Feltkjedlen"*, her vist med låg.
2. Låget i brug som stegepande.
3. *"Kobber Feltkjedlen"/* Gryden klar til transport
4. *"Kobber Feltkjedlen"/* Gryden i det hylster man bar den i på ryggen, eller under transport.

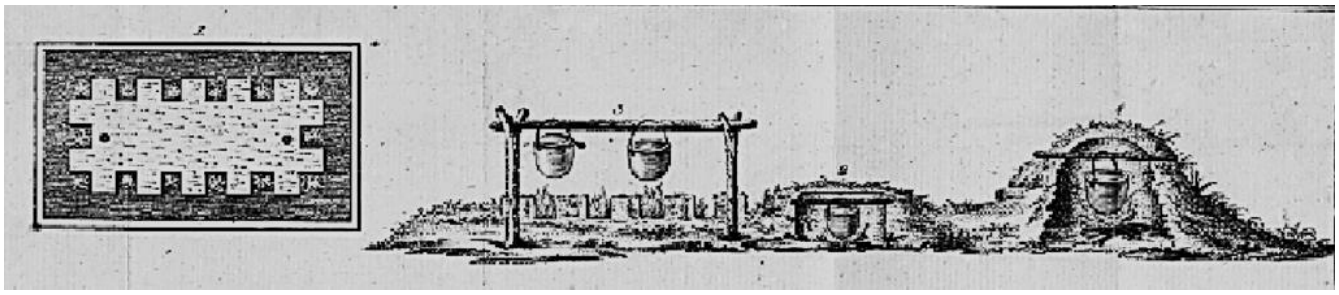

Her beskrives, hvordan man indretter kogesteder. Først hvordan man udgraver til flere *"feltkjedler"*, derefter to udgaver til udgravning af mindre kogesteder. Dette gør man stadig, på samme måde i 1864.

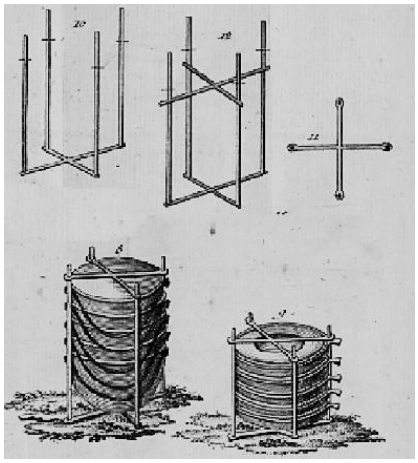

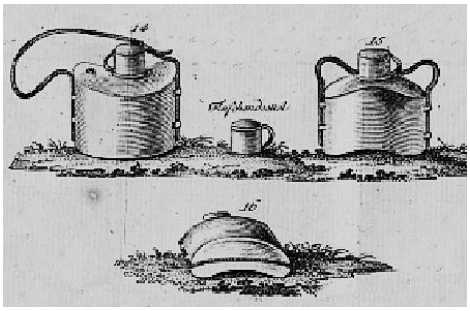

1 2 3

1. Til vogntransport samlede man gryder og låg i stakke, som blev placerede i korsformede rammer, lavet af rundstål, sådan at gryderne og lågene kunne lastes kompakt i vognene.
2. *"Jernblik feltflaske af ældre model"* som man i den danske hær frem til 1808, skulle deles om to og to. Bemærk at tegneren (Som så mange samtidige), ikke har evnet at tegne i perspektiv, men at han i "sidetegningerne" (øverst) tegner i to persktiver! Men man får alligevel en rigtig god ide om formen.
3. Original *"Jernblik feltflaske af ældre model"*, set fra bagsiden (Tøjhusmusets samling)

1 2

1. Ældre 6 mands kobberkedel. Den er originalt stemplet **BR N243** for "**B**orholmske Geworbne **R**egiment" **N**r. **24,** derefter regimentets senere navn **I R . 5 C.** " 1**. J**yske infanteri Regiment – **5 C**ompanie. Den har dermed været klar til brug i arsenalet, i hvert fald ca. 1741 til ca. 1842. efter 1814, mest i "reserve beholdning".
2. En original Dansk 6 mands *"Kobber Feltkjedel*", af den mest brugte lidt yngre *"standard model"*, som angivet. Den er også stemplet **I R . 5 C.** " 1**. J**yske infanteri Regiment – **5 C**ompanie. Den er dermed kommet senere til regimentet og er nok det man må regne som den yngste model.

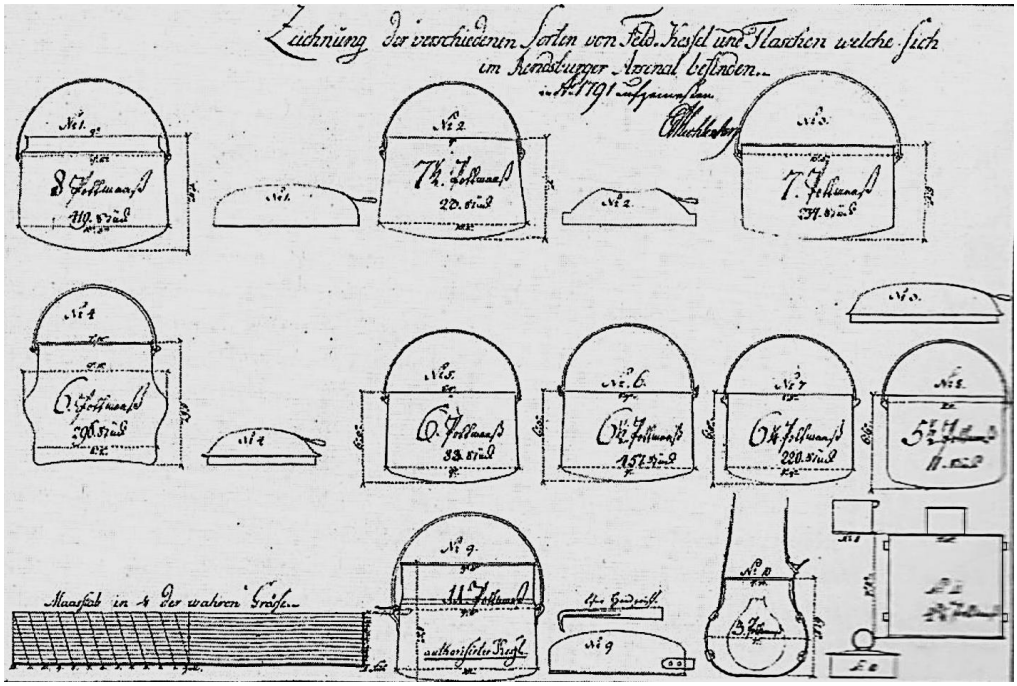

I 1792 laver man en optælling I fæstningen Rendsborgs arsenal, af de daværende *"Forskellige modeller af Gryder med kasserolle og Feltflasker"*[1] Her er der i alt **9** forskellige kobberkedel modeller, hvoraf de fleste, er af den model, som kaldes *"Autorisierte kessel"* DVS. den gældende *"standard model"* og året før (1791), havde man i arsenalet, af alle modeller, 1448 stk. i beholdning. I 1814-1815, viser en optælling af samtlige regimenters/arsenalers beholdninger i Danmark, at der da er ca. 2000 brugbare *"Ældre kobberfelt kjedler"*.[2]
Denne ældre model Kogekedel, er også i brug i Norge og her har man fra 1837[3] en nøjagtig liste, over *"De ældre Kobber feltkjedler med kasserollelåg"*, som stadig er i brug samme år.
"*Kobber feltkjedler"* i alt **2323 stk**.
"Kasserolle låg" i alt **2238 stk.**
"Feltkjedel overtræk" i alt **1462 stk**.

Nyt køkkenudstyr af *"Fransk model"*

Men i sommeren 1813, da det danske *1. Auxilliærkorps* skal i kamp ved den Danske sydgrænse og Nordtyskland, sammen med Franske styrker, erkender man at den Danske hær mangler tidssvarende kogeudstyr, som kun består af de førnævnte ældre 6 mands kobber feltkedler. Man løser, ved indkøb, i Hamborg, af *"Blik koge kedler af Fransk model*", det øjeblikkelige behov, for Auxiliær-korpset. Men resten af hæren, mangler stadig moderne kogeudstyr og dette viste sig især, som et stort problem for de danske styrker, som samledes langs den Jyske grænse og på Fyn i slutningen af 1813 – begyndelsen af 1814. Her havde man kun de gamle kobberkedler til rådighed og til de såkaldte *"Annekterede"* (3. og 4.) bataljoner, havde hverken kogekedler eller feltflasker tildelt, da man ved deres formering, i 1808, havde bestemt, at de ikke skulle have *"Feltrekvisitter"*, dvs. Kogekedler, feltflasker eller lejr udstyr, da deres hovedopgave blev set som "Lokalforsvar". Dette måtte derfor findes i de eksisterende beholdninger og de var alt for små til at række til alle og det gav store forsyningsmæssige problemer i den kolde vinter og var årsag til sult og sygdom i flere enheder. Som en konsekvens indkøber man derfor endnu et parti *"Blik koge kedler af Fransk model*"i 1815 og efter at have afprøvet flere andre køkken systemer, ja så laver man en Dansk udgave af samme system, som er i brug i Danmark, indtil efter den 1. Verdenskrig (1918).

Det Franske system af lejr og køkkenudstyr/ “Marmite et campement collectif /Gamelle et campement collectif”,

1 2 3 4

1. Bouthéton Marmite Collectif M 1853
2. Bouthéton Marmite Collectif M 1874
3. Gamelle De Campement Collectif M 1853
4. Bouthéton Marmite Collectif de Cavallerié

Det Franske system af lejr og køkkenudstyr (Til 8 mand) bestod af en ikke rund, men i stedet aflang blik gryde (Kaldet: *“Bouthëon Marmitta colectif”*). Denne gryde havde en flad og en modsat, indad kurvet side, da man I Den franske hær normalt transporterede dem enten på pak heste/muldyr eller på toppen af det almindelige runde tornyster og I begge tilfælde lettede denne kurvede side transporten. Systemet blev indført 28. april 1778. Den 12. august 1788, Bestemmes, at alle, nu skal laves efter en række standard dimensioner for de enkelte dele (men de er ikke angivet i forordningen!). Samtidig ønsker man at de I fremtiden skal være lavet af “Fortinnet metal og ikke kun kobber som førhen”. Til systemet hører også et stort fællesfad, som man spiser af *(“Gamelle de campement collectif”*). I 1792 (År tre) bliver det bestemt at låget samtidig skal kunne virke som pande/ekstra gryde (Højde ca. 6 cm) og derfor skal udrustes med et beslag, så et 16,2 cm løst håndtag kan monteres I det[4].
I 1809 gives dimensionerne således på selve gryden *(”Marmitte”*), i Den Fransk/Italienske hær;
Højde: 31,2 Cm Længde: 22,4 cm. Bredde med låg; 26 Cm. Låg Højde 6 cm. Vægt c. 0,8 kg
Gryden har fexibelt håndtag med to på nittede øjer
Fælles tallerkenen *(”Garmelle”*) angives forskelligt, men er ca. 35 cm i diameter
Systemet betegnes i 1802 og 1813/1814 *“til 8 mands fælles brug”* Ved siden af har de fleste soldater også et lille en mands kogekar, med låg, til brug for hovedsagelig færdiglavet mad, samt kaffe og tee. Feltflasker er ikke standard udrustning, men forventes medbragt/købt af soldaten selv, så disse fandtes, I flere variationer.
Systemet holder sig I hovedtrækkene helt frem til efter 2, verdenskrig (Det sidste så vidt jeg kan få oplyst som *”System M 1950”*), og I flere modeller. Selve formen på gryde, tallerken og enkeltmands kogekar, holder sig forbavsende ens, mens det er materialevalget (Kobber, metal, fortinning, letmetal, aluminium), førings redskaber (remme og poser), beslag og praktiske detaljer, som forandres. Det ældst bevarede er fra ca. 1850, Da det meste blev ødelagt eller lavet om og

ingen tænkte at dette ville have interesse i fremtiden, men der findes heldigvis enkelte billeder af det i brug under og efter Napoleonskrigene. Desværre kun ganske få, da langt de fleste af tidens og senere tiders malere var desværre ”Atelier-malere” og andre få, som rent faktisk havde set tingene i virkeligheden, havde ikke den store interesse, i at male noget så ordinært som ”køkkenudstyret”.
I 1813 tegner den tyske maler Leopold Beyer en række yderst detaljerede og autentiske billeder af de Franske soldater, som da ligger i lejr omkring Dresden 1813[5]. Hans billeder er fantastisk detaljerede og samtidig meget realistiske og giver nok et af samtidens bedste portrætter af, hvordan den Franske Hærs soldater i 1813, virkelig så ud!

1 2 3 4 5 6

1. Soldater som er i gang med at lave mad, i deres fællesgryde ***(“Bouthëon Marmitta colectif”*).**
2. Soldaten her bærer den fælles tallerken (***(“Gamelle de campement collectif”*),** helt efter forskrifterne, med en rem, igennem de to beslag på tallerkenen bag på sin rygsæk.
3. Her kan man se hvordan fællesgryden, under march, bærers oven på det franske Standard tornyster, igen fastholdt af en rem igennem to beslag på Gryden. Her ser man også det praktiske ved at den ene side buer indad, da dette letter hovedets bevægelser, for soldaten.
4. Her ser man igen mere tydeligt formen og størrelsen på Fællesgryden og hvordan den indad rundede side sættes ind mod bålet, for at varme gryden og at det dermed ikke altid er nødvendigt, At hænge gryden over et bål. Samtidig har man ikke monteret den løse ophængs bøjle, til dette brug. I følge senere rapporter brugte man ikke at transporterer Gryderne med bøjlen monteret, da den havde en tendens til at slå mod gryden og dermed larme.
5. Det som soldaten sider med i hånden og spiser af, er sandsynligvis en variation af **”Gamelle Individuelle”,** Enkeltmands kogekarret**.**
6. Her ser man det karakteristiske låg. I det heletaget var blev gryder mm. Ikke altid, båret under march eller i kampområder, men efterladt på kompanitrænets pakheste, eller untagelsesvis vogne og kun enkeltmandskogekarret, blev båret, af soldaterne selv (Sammen med feltflasker). Men i 1813 – 1814, manglede man, i den Franske hær, i stort tal heste til transport, pga. de store heste tab i Rusland. Derfor måtte soldaterne i denne periode, ofte selv transporterer deres køkkenudstyr, på marchen.

”Kogekjedel af Fransk facon” eller *”Ny portativ kogekjedel af jernblik” (M 1815)*

”Kogekedlen af Fransk facon”, er først officielt antaget i en resolution 17. juni 1815, men rent faktisk indkøbt første gang, **to år før i 1813**. Til kampene i Holsten i 1813 indkøbte man i Hamborg og Altona 725 stk. *”kogekjedler af Fransk facon”* til brug for *1. Auxilliærkorps* [6]. De forskellige bestemmelser taler både om at 6 og 10 mand skulle deles om en kedel, (Det sidste blev vel ikke til ret megen mad til den enkelte soldat). Den skulle kun bruges af infanteriet, mens artilleri og kavaleri, stadig skulle bruge de ældre 6 – mands *”kobber feltkedler”*. Man konstaterer, at der ved regimenterne på dette tidspunkt fandtes 2.000 ældre kobberkedler[7] af forskellige størrelser og rumfang[8]. I beholdninger havde man dog ikke tilstrækkeligt med kedler til det nye 3. Auxilliær-korps, derfor skulle der indkøbes 880 stk. nye *”Af fransk facon”,* eller som de her kaldes*: ”Portative Kaagekjedler af Jernblik”* til 3. *Auxilliær korps*. Dette blev den 17 juni 1815 så bestemt indkøbt ifølge en kongelig resolution:

17 Junii. **Kongelig Resolution.** Ved det Antal af 880 nye portative Kaagekiedler af Jernblik, som er foreslaaet at være nødvendige, for at forsyne det nye Auxiliair-Corps, og som derfor ere befalede strax at skulle anskaffes, maa eftersees om Kaagekiedler af dette Slags for Officererne ere iberegnede, thi i modsat Fald maa disse ogsaa anskaffes for Officererne som et nødvendigt Requisit.

Da Cavalleriet ikke kan transportere Kiedler af den Størrelse, som de haves ved Infanteriet, saa maa de nye Kaagekiedler af Jernblik som nu anskaffes for Cavalleriet, forfærdiges efter den Størrelse og Form som Inspecteuren over Cavalleriet opgiver.

Ved Kong Frederik 6. og Dronning Maries´ salvelse i Frederiksborg Kirke i 1815, nævnes *”Koge kjedel af fransk facon/ Portative Kaagekjedler af Jernblik”* igen, men nu under sit oprindelige Franske navn *”Marmitte”*. I den anledning var både *”Hestegarden”* (Med fuld styrke) og *”Garden til fods”* (300 gardere), udtaget til til at deltage. Samtidig skulle ” *Livjægerkorpet”* stille 250 Mand, *”Husarregimentet”* stille med et detachement *og* endelig et Batteri på 8 Stk. 6 Punds Kanoner. Alle disse soldater blev samlet i en stor lejr i Frederiksborg Dyrehave og hertil var der ved Københavns Arsenal rekvireret *”Feltrekvisitter”*: 123 telte. Gardens *furérskytter* skulle møde 27. juli på eksercerpladsen og derefter afgå samlet med de 12 til teltenes transport afgivne vogne. Til hvert kompagni var endvidere beregnet 5 vogne, hvoraf 3 var til officerernes bagage, og 1 vogn til ”*Marmitter”* (kogekedler) samt 1 til rekonvalescenter. Til hvert telt blev der udleveret 1 stk. *”Marmitte”….. da Kammeratskaberne selv skulde kaage deres Mad*. Man kan dermed udlede at ikke 10 mand reelt deltes om en felt kedel **men kun 6,** da det var det antal soldater som hver telt rummede[9].
I en officiel skrivelse 23. januar 1816 bestemmes det at alle regimenters*”feltrekvisitter”,* skal afleveres i arsenalerne (Kedler og feltflasker) og opbevares der.

Circul. Skriv. fra Gen. Com. Coll. 23 Jan.

Da det findes rigtigst, at forsaavidt der ved Regimenterne er opbevaret Feltkjedler og Feltflasker, disse afleveres til nærmeste Arsenal til Opbevaring, saa ville N. N. Regiment indberette Antallet af enhver Slags, især og derhos oplyse, om Regimentet under Krigen har været forsynet med flere Feltkjedler og Feltflasker, samt hvorhen disse i saa Fald ere afleverede eller afblevne.

Dermed bliver Feltkedler og feltflasker, kun udleveret når det er nødvendigt. Samtidig betyder det, at Feltkedler og feltflasker ikke optræder på samtidige billeder, som vi kender fra Hyllested, Bruun og andre samtidige uniformsmalere, frem til 1848.

I samlingen i Ålborg Garnisonsmuseum, befinder der sig hvad der ser ud til at være et enkelt bevaret eksemplar af den oprindelig i 1813 og 1814 indkøbte *"Kogekjedel af Fransk facon":*

1

2

1. *"Jernblik Kogekjedel af Fransk model"* eller *"Portativ kogekjedel af jernblik" (M 1815).* Her i sin oprindelige franske form/Model.
2. Samme fra Bagsiden, hvor man ser den indad buede form, som den oprindelige Franske model havde. Højde med låg: ca. 31 cm. Bredde top af låg: ca. 26,5 cm

1

2

1. Låget som også kan bruges som pandejern
2. *"Fællesfad af fransk model"* Fra Tøjhusmuseets/Krigsmuseets samling.

Ifølge "*Bepaknings cirkulære for infanteriet 18 december 1819"*, fremgår det, at man i fremtiden ønskede at afløse de *"6 - mands jernblik kjedler"*, Som reelt må være *"Jernblik Kogekjedel af Fransk model"* (M *1815"*), med nye *" 1 - mands jernblikkjedler" (M 1818)*, samt indføre en *"ny"* type feltflasker (Som man kan se reelt er **M 1808, med et skilt til at skrive regiment, kompagni og nummer på, så den type, bør reelt kaldes M1808/19**). De gamle to mands blikfeltflasker, stadig i beholdningen skal kun udgå når de er udslidte, så de kan bruges som reserve.

3. At de havende, til 6 Mand i Kammeratskab indrettede store Jernblik-Feldtkaagekjedler, skulle i sin Tid bortsælges, hvilket dog ikke maae skee, forinden Feldtkjedler af den nye Facon ere anskaffede.

4. At da det vil være for bekosteligt at forandre de nu havende Jernblik-Feldtflasker til den nye Facon med Korkprop, saa skulle de havende Feldtflasker fremdeles afbenyttes saaledes som de ere, kun bør iagttages, at en Lærreds Klud lægges om det indre Laag, for saavidt mueligt at undgaae, at Drikkevarene ikke deraf skulde spildes. Dog skal Feltflasker og Feldtkjedler af den nye Facon successivt anskaffes, for at Armeen efterhaanden dermed kan blive forsynet. Naar nye Feltflasker anskaffes, bør de hverken laqueres eller males, siden Erfaringen har lært, at saadant er mere for Udseendets end for Nyttens Skyld, og desuden forøger Udgiften ved Flaskernes Anskaffelse.

Men efter, at man har gennemført et meget stort forsøgsprogram, med mange og indbyrdes forskellige prøvemodeller af både kedler og feltflasker, så ses det ifølge alle de officielle kilder at man omkring 1835 - 1840 opgiver at indføre *" 1 - mands jernblikkjedler M 1818"* og i stedet holder fast i grundformen af den *"6/10 - mands Portative jernblikkjedel"*, men i en ny lidt forandret, større form, som *"Flade Cylindriske Blikkjedler til 10 mand"*. Man holder samtidig også fast i den grundlæggende form fra blikfeltflasken M1808/19. men i en ny form og nu malet sort. Ud fra de forelæggende oplysninger kan et præcist model år ikke gives men for feltflasken ca. 1835 og dette model år er også sandsynligt for den nye feltkedel. Begge dele findes i hvert fald i rigelig mængde i 1848 og senere.

Arsenals beholdninger 1844 – 1846:

Ifølge en generel oversigt over hvad der findes i arsenalerne fra 1844 – 1846 forefindes følgende typer kogekedler i arsenal beholdningerne:

1 mands blik kogekedel for infanteri (Hovedsagelig af M 1818 (Engelsk) model - forsøgstyper)
3 mands blik kogekedel for rytteriet (Hovedsagelig Af Østrigsk model - forsøgstyper)
4 mands Kobber kogekedel for rytteriet (Ældre, måske de tidligere 2 mands Feltflasker?)
6 mands kobber kogekedel for infanteriet (Ældre 1700 tals kogekar - runde)
10 mands blik koge kedel (Måske både *"Ældre Franske M 1815"* og *" "Nye Flade Cylindriske Blikkjedler til 10 mand"*, men noget tyder på at den *"Franske*" model "*til 6- mand"*, allerede her er udgået af de officielle beholdninger?)

I Brug i Krigen 1848 - 1850

1 2

1. Maleren F.C. Lund, der selv deltog 1848-1850, som sergent, dermed var, meget tæt på sit "motiv", og samtidig var en nøjagtig og troværdig maler, har på sit maleri: *"Indtoget i Flensborg i 1848"*, vist hvordan man "*feltmæssigt"* bar den aflange *"10 – mands Feltkogekjedel og fad af ny model*", **bag på rygsækken**. Her ser man at det nye system har to aflange sider og at både kedel og fad er lavet i metal (Jernblik). så det bedre kunne hvile bagpå (og ikke ovenpå, som i Fransk brug), den flade rygsæk.
2. Nærbillede af *"Feltkogekjedel og fad af ny model"*, hvor man tydeligt kan se at begge er af metal (Metalblik).

1 2

1. Detalje af kedlen i sort/hvid, hvor man tydelig ser form mm. Og hvor tæt den er på sit Franske forbillede. Kun siderne er anderledes og den mangler også de to sidebeslag, som fandtes på den oprindelige Franske model.
2. Detalje af fællesfaddet, hvor man tydelig ser beslag, rem og føringsmåden.

Billede af samme ”*10 mands blikkogekedel og blikfad, for infanteriet”* i brug ved Dannevirke, i 1850 også tegnet af maleren F.C, Lund, i felten (1850) og det taler for sig selv om hvordan man brugte ”fadet” under feltforhold. Bemærk at der er samlet præcis 6 soldater omkring fælles fadet, samt en kok. Bemærk også feltflaske M 1835[10].

1

2

1. Detalje af ovenstående billede, som viser den”*10 mands blikkogekedel”* eller som den også blev kaldt *“Flade cylinderiske blikkedler til 10 mand”.* Bemærk den flade side fjernest, en ny Dansk forbedring af det oprindelige Franske system. Samtidig var kedlen lidt større end den oprindelige.
2. Det nye Danske fad, det fremgår ikke klart, men det virker som om dette også var lidt større end den Franske model.

Detalje af ovenstående billede, hvor man ser maden blive kogt i den”*10 mands blikkogekedel”*.

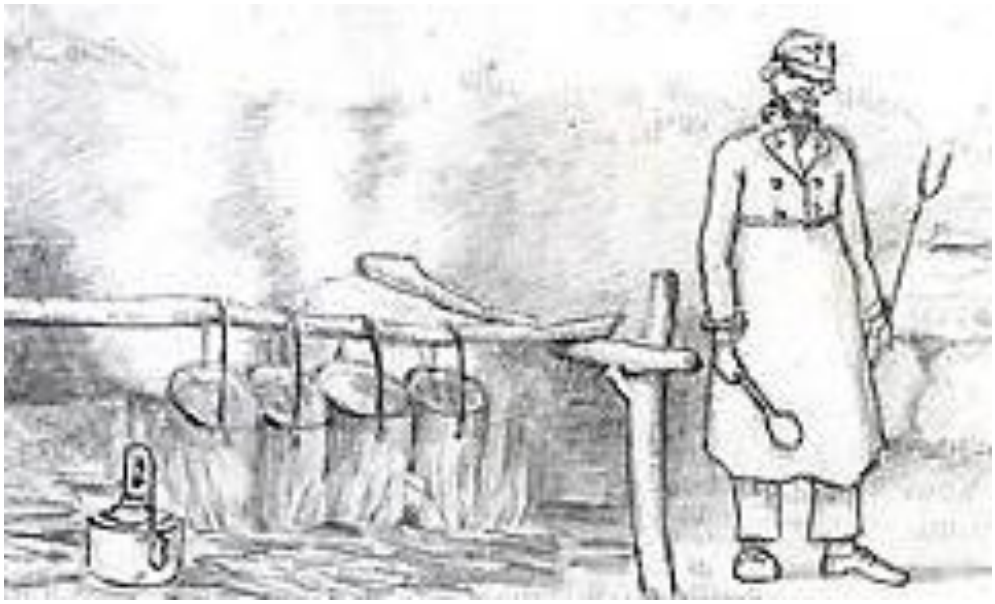

En lille original blyants skitse fra 1850, hvor man ser fire ”*10 mands blikkogekedeler”*. hænger over ilden (man ser tydelig den aflange form, bemærk også den ”uautoriserede tee kedel”, ved siden af).

I juni 1850 bliver det bestemt at Infanteriet ikke mere selv skal bære deres kogekedler, men at de skal kunne transporteres på kompagniets proviantvogne, hvis det er nødvendigt.

Skrivelse fra Directionen for Armeens Materiel til Armeens Overcommando. (Med Ministerens Underskrivt.) 21 Juni.

For at hæve de Ulemper, som ere forbundne med, at Mandskabet bærer Kogekjedlerne, og som i Særdeleshed ere fremtrædende under Fægtningen, bestemmer Krigsministeriet herved, at bemeldte Kogekjedler skulle for de i Felten staaende Troppers Vedkommende medføres i dertil indrettede Træerammer, som sættes paa Compagniernes Proviantvogne. Hvert Compagnie tildeles en saadan Træeramme, som er inddeelt i 28 Fag; i hvert af de 26 Fag stilles en Kogekjedel med sin Kasserolle paasat; i hvert af de to øvrige Fag stilles 13 Fade satte i hverandre paa Høikant.

Paa denne Maade kan altsaa medføres Kogekjedler til 260 Mand pr. Compagnie, der ansees som Maximum af det Antal, som vil behøves, og tilføies iøvrigt, at Fadene kunne udtages og bæres af Mandskabet i Tilfælde, hvor det maatte ansees fornødent at have dem strax ved Haanden til Madlavning, forinden Vognene kunne ankomme.

Ved Foranstaltning af Directionen for Armeens Materiel ville de ommeldte Træerammer snarest mueligt blive affendte.

Depotcompagniernes Mandskaber vedblive indtil videre at bære Kogekjedler. *)

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

*) Befaling om, at Mandskabet selv skulde bære deres Kogekjedler, blev givet for det i Aaret 1815 til Belgien bestemte Auxiliaircorps, og blev der i den Anledning efter Kgl. Resolution af 17de Juni s. A. anskaffet et forholdsmæssigt Antal af 3 Mands Kjedler for Cavalleriet, og 10 Mands Kjedler med Laage for Infanteriet. (See Rescriptsamlingen for bemeldte Aar Pag. 48 og 55.)

I ældre Tider havdes, især for Infanteriet, Kobber-Felt-Kjedler med Kasseroller og dertil hørende Overtræk, der maatte medføres paa særskilte Vogne.

Bemærk noten, hvor det klart beskrives at systemet oprindeligt er indført i 1815 (reelt 1813), at det fra starten skulle kunne bæres og at det afløste det ældre system af kobbergryder, som kun kunne transporteres på særskilte vogne. Her har man faktisk hele historien.

1850 - 1864

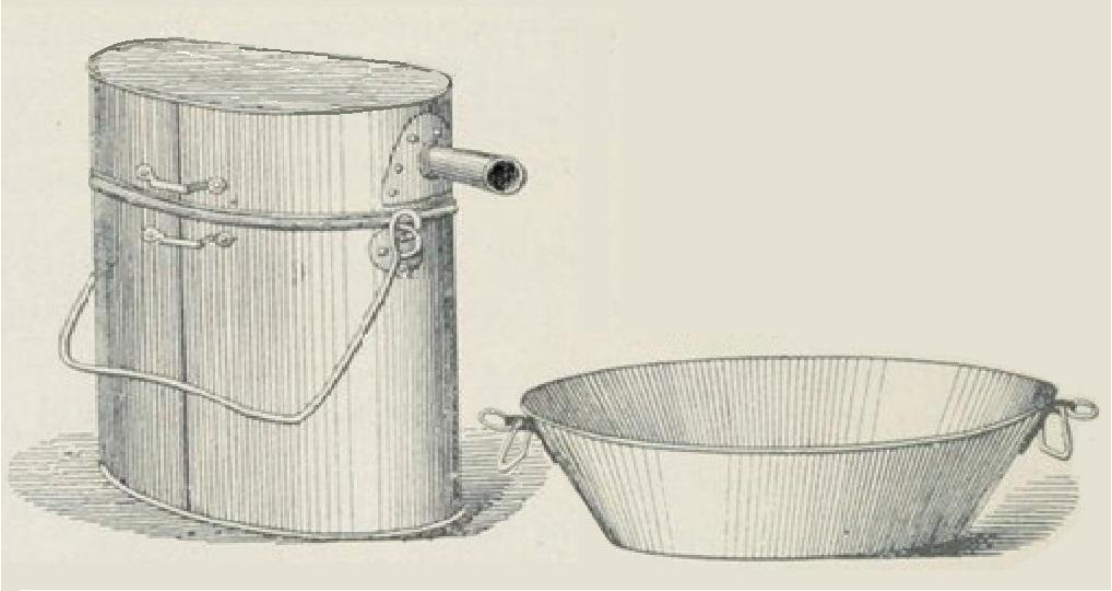

Billede fra hærens arkiv af "*10 mands blikkogekedel og blikfad, for infanteriet"* (Omkring 1860). De beskrives I samtiden som *"Flade cylinderiske blikkedler til 10 mand"*[11].

Højde med låg: 35,3 cm
Bredde: 31,4 cm
dybde: 18,3 cm [12]

"Felttjeneste for underafdelingsførere af infanteriet" Efter manuskript af løjtnant. N.P. Jensen 1863

I Leir og Bivouak uddeles i Reglen Naturalforpleining til Mandskabet. For at kunne faae denne tilberedt, er der for hver Section uddeelt en Kogekjeddel med tilhørende Fad, der paa Marchen bæres skifteviis sf Mandskabet. Den af Mandskabet, der bedst egner sig dertil, ansættes som Kok og fritages som oftest for paa Marchen at bære Kjedlen. Vil Ingen paatage sig at være Kok, maa Mandskabet skiftes dertil. Trætter med Hensyn til Madens Tilberedning eller Fordeling afgjøres af Corporalskabsføreren, eller meldes af denne til Compagnicommandeuren. Undertiden udleveres Naturalforpleiningen for flere Dage paa engang. Corporalskabsførerne maae i saa Fald controllere, at Mandskabet holder godt Huus med det Leverede, saa at Ingen kommer tilkort.

En sektion = 12 mand

I *”Samling af feltkonstruktioner”* udgivet som manuskript 1861, er beskrevet hvordan man graver et kogested for 20 stk. *”Flade Cylindriske Blikkjedler til 10 mand”*. Her ser man klart formen på kedlen med en flad og en rund side.

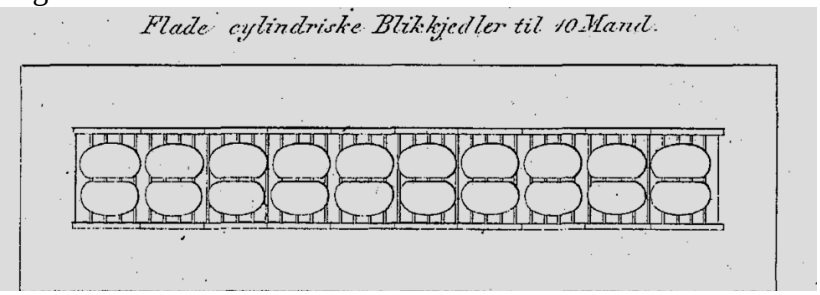

Følgende siges i samme bog om udseende og størrelse på de tre til rådighed værende kogekedler:

Af Kogekjedler haves 3 Slags.

1, cirkulair cylindrisk Kobberkjedel til 6 Mand; 9″ høi uden Laag, 9¾″ høi med Laag, 9″ Diameter foroven, 9½″ Diameter forneden. Reglementeret for Cavalleri og Artilleri.

2, flad cylindrisk Blikkjedel til 10 Mand; 11″ høi uden Laag, 13½″ høi med Laag, 7″ mindste og 12″ største Diameter. Bæres af Infanteriet.

3, conisk Blikkjedel til 10 Mand; 11″ høi uden Laag, 13¼″ høi med Laag, 10½″ Diameter foroven, 8½″ Diameter forneden. Transporteres paa Compagnie-Bagagevognene.

Nr. 1. Er de ældre Kobberkedler som stadig bruges I artilleriet og måske kavaleriet
Nr. 2 Er den *”Flade Cylindriske Blikkjedel til 10 mand*” fra før 1848.
Nr. 3 Er en ny, helt rund type kedel, som der ikke på nuværende tidspunkt, er helt præcise oplysninger om.

1

2

1. På fotografier, kan man se, at man, at i 1864, bruger man stadig ”*Feltkogekjedel af ny model”*. Man kan se de to aflange gryder over ilden, med de to tilhørende aflange låg, ligger oppe på volden Og det til venstre kan man ane beslaget for håndtaget.
2. Endnu et billede fra 1864 af samme type gryde. På billedet kunne den godt se lidt mindre ud og det er spørgsmålet om det ikker en af de originale *”Af fransk model”* indført 1815, men måske stadig brugt af officerer (?)

Efter krigen i 1864

I 1889 indføres en to - mands kogekeddel (rum indhold 2 liter), af fortinnet jernplade og dermed udgår den 10 mands kogekeddel officielt (Men kedlen var sikkert stadig i brug og i hvert fald i mobiliserings depot en del år efter).

1

2

1. Kokke fra 15. bataljon i 1916, Det ser ud til at kokken til venstre står med et *"Fælles fad"* og kokken til højre står med en*"Flad Cylindrisk Blikkjedel til 10 mand*", (Siden ind imod ham ser ret lige ud). Så noget kunne tyde på at systemet stadig bruges 1914-18.
2. Ukendt bataljon forbereder middagsmad i 1916. Her Tror jeg at vi har et af de få billeder af den nye *"Coniske Blikkjedel til 10 mand*" (hvis ikke det er meget gamle kobberkedler, som man har været nød til også at tage i brug igen?). Kogekaret til højre ser samtidig mere aflangt ud og det er måske et *"Fladt Cylindrisk Blikkjedel til 10 mand*"?

Noter

[1] Statusopgørelse fra Arsenalet i Rendsborg, 1791. *"Zeichnung der verschiedenen Sorten von Feld Kessel und Flaschen sich in Rendsburger Arsenal befinden".* Generalmajor von Mecklenburgs Archiv pl.32.

[2] Resolution 16. juni 1815

[3] I *"Fortegnelse over Antal og Beskaffenhed af de vigtigste i samtlige norske Landarsenaler havende militaire Fornødenheder ved Aarets Udgang 1837"*. Det Norske stortings arkiv.

[4] I *"Instruction du ministre de la guerre, donnée en brumaire an 12"* hvilket vil sige Feltrekvisit reglementet udgivet 22. november 1803, nævnes det at: *"…. Der skal være en gryde (Marmitte) til hver telt eller 8 mand og hver gryde skal forsynes med et overtræk". I* Paris udgives i 1813, 4. oplag af *"Manuel d'Infanterie ou Résumé de tous les Règlemens, Décrets, Usages, Renseignemens, propres à cette Arme. Ouvrage renfermant tout ce que doivent savoir les sous-officiers."* Dvs. Reglementer, sammenfatning af alle regler, ordre, dekreter, anvendte metoder og gode råd til brug for underofficerer. Forfatteren var Etienne-Alexandre Bardin (1774-1841). Her står bla.: *"Feltkedler (Marmitter) og Fade (Gamelles), båret i deres hylster, skal hænge bag på rygsækken, sådan at den ikke slider på rygsækken, eller kan beskadige patrontasken. Den skal bæres på skift af 8 mand. Trommeslagere skal ikke bære feltkedlen, da de også under march skal bære deres trommer bag på rygsækken.*

[5] *"Kriegsszenen aus den Jahren 1813 bis 1815"* Dresden, Leopold Beyer

[6] *"Det kongelige artilleri – Indkomne skrivelser året 1814: Udrustning med Kogekjedler og feltflasker"* Rigsarkivet, Pakke nr. 195 – C.D. 12

[7] Samme kilde som ved 2.

[8] Ved en optælling, foretaget i 1791, havde Arsenalet i Rendsborg i alt *1.448 stykker kobber- feltkedler* af forskellige størrelser i beholdning.

[9] "*Den Kongelige Livgarde"*, Axel Pontoppidan: Bind 1 p. 398, ifølge Parolbefaling af 10.juli 1815.

[10] *"Et Middagsmaaltid"* Planche nr.8 - Litografi af I.W.Tegner litografiske institut, Efter original tegning af F.C. Lund, ved Dannevirke 1850

[11] *Samling af feltkonstruktioner"* København 1861

[12] Samme kilde som note 7

Kilder:

Div. artikler i *"Våbenhistorisk tidskrift"*, omkring samme emne, af Erik Troldhuus (ÆM)

"Ordrer, Resolutioner og Collegial breve den danske Krigsmagt til lands angående" Div. forfattere (1670-1850)

Bepaknings reglement af 18. december 1819/ Udtog af Reglementet af 18. december 1819 betreffende Infanteristens Bepakning i marschfærdig Stand paa Krigsfod (udgivet i en forkortet udgave i 1828, som stadig officielt gældene)

Bepaknings regulativ af 28. August 1822 for det Kongelige Artillericorpses Underofficerer, Trompetere, Artillerister og Kudske i marchfærdig Stand paa Krigsfod.

Bepaknings-Regulativ for Cavalleriet af 11. januar 1823.

Reglement for Infanteriets og Jægernes Bepakning af 28. Mai 1831.

"Den Danske Armees Organisation og Sammes Vedkommende" Jacob von Ræder, udgivet 1837, men omhandler militære forhold frem til ca. 1834.

"Samling af feltkonstruktioner" udgivet som manuskript 1861

"Felttjeneste for underafdelingsførere af infanteriet" Efter manuskript af løjtnant. N.P. Jensen 1863

Med tak til:

Erik Troldhuus (ÆM) og Thomas Bernstorff Aagaard

JKL 2022